

kevních úřadů, asi odlišná, což ukazuje i zvýšený počet nižších šlechticů zapojených do manských systémů. Za otevřenou považuje M. Polívka otázku pauperizace nižší šlechty. Dochází sice ke zhoršování hospodářské situace zemanů, nejsou však doklady o tom, že by se tato situace odrazila v radikalizaci celé společenské části či její většiny.

Závěrečný oddíl první kapitoly je věnován rozboru mezi politické aktivity nižší šlechty před husitskou revolucí. Tato aktivita byla limitována ekonomickou situací a vnitřní nesourodostí nižší šlechty, což až do husitské revoluce determinovalo možnosti prosazení vlastního programu s konkrétními politickými cíli. Vzestup některých zemanů byl jejich individuální záležitostí. Omezený politický vliv vidíme zejména při obsazování úřadů panských a krajských. Před rokem 1419 nebylo možno s nižší šlechtou počítat jako s politickým partnerem panstva a vysokého kléru. Přesto postavení některých jedinců na dvoře Václava IV. mělo nesporný vliv na emancipaci celé nižší šlechty a v konfliktech s vyšší šlechtou i duchovenstvem se skrývaly zárodky jejího politického formování, které se plně projevilo v období husitské revoluce.

Druhá kapitola (s. 30–64) je věnována životu a dílu samotného Mikuláše z Husí, jehož osudy jsou zařazeny do širšího rámce událostí i ideologického kvasu posledních let před výbuchem revoluce i prvních revolučních let. Je rozdělena na pět částí. První oddíl je věnován osudům Mikuláše z Husí, původně z Pístného, snad původem z oblasti západně od Prahy, do roku 1415. Autor popisuje na základě dochovaného pramenného materiálu cílevědomý vzestup příslušníka nižší šlechty až do kritických let před husitskou revolucí. Druhý oddíl obsahuje analýzu vztahu šlechty k husitské ideologii do roku 1415 a třetí je věnován vyvoji revoluční situace v Čechách v letech 1415–1419. Jak došlo k přerodu Mikuláše z Husí v čelního představitele radikálního proudu husitství, leží v oblasti více či méně přesvědčivých domněnek, a asi těžko průběh událostí i pohnutky, jež k tomu vedly, někdy objasníme. Na základě analýzy celkové situace vyslovuje autor hypotézu, že v postoji Mikuláše z Husí a dalších příslušníků nižší šlechty se odrážejí hlubší problémy této vrstvy, ať již ekonomické a společenské, nebo i politické. V posledních dvou oddílech autor podává obraz Mikuláše z Husí od pražské defenestrace 30. července 1419 do vzniku Tábora a jeho činnost jako jednoho ze čtyř tábořských hejtmánů, včetně širšího dosazení do kontextu politických a vojenských událostí prvních let revoluce i otázek ideologických.

V závěru (s. 63–64) autor shrnuje získané poznatky i některé nové pohledy na život a postoje Mikuláše z Husí. Polívková práce je v naší historiografii prvním moderně pojatým rozsáhlejším zpracováním života jednoho z předních vůdců radikálního křídla husitské revoluce, který se zasloužil zejména o zajištění vnitřního vývoje Tábora, a politickým rozhledem, v němž, jak autor říká, „reálným odhadem možností revolučních sil i jejich determinace i domýšlením politických souvislostí revoluce přerostl Mikuláš z Husí své současníky“. Kladem studie je i zasazení života a díla Mikuláše z Husí do širších souvislostí politického, ekonomického a sociálního vývoje konce 14. až 1. čtvrtiny 15. století, zejména s ohledem na nižší šlechtu. Jak již jsme jednou zdůraznili, právě tato analýza vývoje nižší šlechty v předhusitském období je velmi přínosná i pro archeologii středověku.

ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ

Mesterházy Károly, Nemzetségi szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglalò magyarságnál. Budapest 1980, 177 strán, 1 mapa v texte, 11 čiernobielych tabuliek.

Práca je rozdelená do piatich kapitol. V prvej autor opisuje historické údaje, geografickú situáciu a spôsob života starých Maďarov v čase „zabratia vlasti“. V druhej kapitole sa autor venuje otázkam a problematike týkajúcej sa maďarských kmeňov, v tretej kapitole rodom a rodovej spoločnosti, štvrtá kapitola je venovaná rodine a jej štruktúre. Posledná piata kapitola je venovaná otázkam vzniku a existencie triednej spoločnosti u starých Maďarov. K. Mesterházy nadväzuje tak na predchádzajúce práce bádateľov J. Hampla, Gy. Gőrfőyho, Gy. Lászlóa, I. Dienesu.

Pri práci využíva najnovšie poznatky archeologického výskumu sídlisk a pohrebísk, ako i poznatky iných vedných disciplín. Hneď na úvod treba podotknúť, že práca K. Mesterházyho o staromaďarskej spoločnosti je postavená na novom prístupe k zamestnanosti starých Maďarov v dobe príchodu do vlasti. Snaží sa dokázať, že maďarská spoločnosť už pred príchodom do Karpatskej kotliny sa popri extenzívnom chove dobytka zaoberala i vyspelým poľnohospodárstvom, ktoré bolo prevládajúce, a preto nemožno starých Maďarov považovať za nomádov či polonomádov. Autorovi je známy ten fakt, že pri vzniku uhorského štátu bolo rozhodujúce vyspelé poľnohospodárstvo. V celej práci sa snaží dokázať vznik štátu a feudálnych vzťahov v Uhorsku samovývinom maďarského etnika bez nadviazania na hospodársko-sociálne výdobytky spoločnosti, ktorá žila v Podunajsku pred príchodom starých Maďarov t. j. Slovanov. Tieto poznatky sa snaží preukázať na veľkosti a hustote osídlenia – sídlisk a pohrebísk. Charakterizuje sídliská a pohrebiská z 10.–11. stor. pričom

kriticky poukazuje na mnohé problémy výskumu, hlavne na nerovnomerný stav bádania v jednotlivých oblastiach ako i na problémy datovania keramiky. V práci sa opiera o tie oblasti, ktoré sú pomerne dobre preskúmané. Je to oblasť Zadunajska a jej prifahlých častí ako i Horné Potisie t. j. tie oblasti, ktoré boli pôvodne husto osídlené slovanským etnikom. Na základe materiálnych podmienok podáva zdroje, ktoré formovali celkovú štruktúru staromaďarskej spoločnosti a jej vnútorné usporiadanie. Vychádza z rozboru pohrebísk, ktoré podľa bohatosti rozdeľuje na bohaté, stredne bohaté a pohrebiská pospolitého ľudu. Uvádza početné zastúpenie jednotlivých skupín v rôznych častiach Maďarska a v prifahlých častiach Slovenska, charakterizuje ich nálezy a dĺžku trvania pohrebísk. Na pohrebiskách pospolitého ľudu ako i na sídliskách, sa nachádzajú nálezy veľkomoravskej a kőtlašskej kultúry z IX. storočia. Staromaďarské sídliská z 10. stor. sa nachádzajú v rovinných územiach, horské oblasti sa začali osídľovať až v 2. pol. XI. stor. Sídliská v dobe Arpádovcov považuje autor za trvalé, vzdialené od seba iba niekoľko málo kilometrov. Popri nich sa nachádzajú pohrebiská používané niekoľkými generáciami. Taktiež v oblasti, kde autor predpokladá chov dobytky, oblasť Tisy, sa nachádzajú trvalé sídliská a snaží sa argumentovať tým, že nejde o prechodné nomádske lokality, pretože sa nepodobajú popisu sídlisk, aký uviedla S. A. Pletneva. Ani jurty nepovažuje za prechodné nomádske obydlia, pretože vodné priekopy vybudované okolo nich nasvedčujú tomu, že boli stálymi bydliskami. Taktiež v tejto oblasti sa obyvateľstvo okrem chovu dobytky zaoberalo poľnohospodárstvom. Svoje argumenty podopiera výčtom poľnohospodárskych nástrojov, z ktorých prevažnú väčšinu uvádza zo slovenských lokalít. Publikované nálezy oprávnene kritizoval A. Habovštiak, pretože nemožno preukázať, ktorej etnickej skupine patrili. Autor síce uvádza, že v pohrebiskách pospolitého ľudu sa nachádza slovanské etnikum, avšak neprpisuje mu veľký význam. Spomína ho iba v súvislosti s tým, že rozmožnil rady slúžnych-poddaných spolu s nemajetnými Maďarmi. Je všeobecne známe, že starí Maďari sa dostali do styku s turecko-kabarskými roľníkmi (prevzatie jazykových termínov), ktorí však v tom období používali primitívne poľnohospodárske nástroje. V období, kedy sa Maďari spolu s Kabarmi dostali k Tise, sprevádzanými početnými lúpežnými výpravami, sa asi sotva mohli oboznámiť s znalosťou poľnohospodárskej výroby na vysokej úrovni, ako to uvádza autor.

V úvode druhej kapitoly venovanej maďarským kmeňom autor podrobne rozoberá staršie názory bádateľov rôznych historických disciplín. Autor pri riešení tejto problematiky vychádza z odlišnej materiálnej kultúry pohrebísk všetkých troch skupín. Všimá si pritom i rozličné spôsoby pochovávaní, ktoré môžu súvisieť s určitými etnickými či kmeňovými rozdielnosťami. Podotýka, že i na prostých pohrebiskách pospolitého ľudu sa nachádzajú bohaté či stredne bohaté hroby, čo platí opačne i pre bohaté, stredne bohaté pohrebiská vedúcej vrstvy, kde bohatosť výbavy značne kolíše. Avšak vždy sa odlišujú výbavou od podobných skupín v pohrebiskách pospolitého ľudu. Bohaté a stredne bohaté pohrebiská sú pripisované tureckým Kabarom ako i iným etnickým celkom. Ich pohrebiská sa nachádzajú medzi Dunajom a Tisou. Obyvatelia tejto oblasti sa živili chovom dobytky, vojenskou službou, avšak podľa autora i poľnohospodárstvom. Korene materiálnej kultúry hľadá vo východných oblastiach u tureckých stepných národov v strednej Ázii. Pohrebiská pospolitého ľudu, pripisované maďarskému etniku (7 maďarských kmeňov), sa nachádzajú južne od Zadunajska a v Sedmohradsku. Pôvod materiálnej kultúry autor hľadá v saltovo-majackej kultúre t. j. v oblasti východne od Kyjeva a južne od Černigova. Hranice jednotlivých kmeňov nemožno odlišiť ani na základe zachovalých kmeňových názvov. Materiálna kultúra v 10. stor. je už natoľko jednotná, že možno hovoriť o rozpadnutej kmeňovej sústave.

Významnejšiu úlohu v čase stredovekom Uhorsku zohrali rody, ktoré sa nepodriadovali kmeňom, ale podľa situácie sa prikláňali na tú či onú stranu. Keďže v písomných prameňoch sa nezachovali správy o štruktúre staromaďarských rodov, autor vychádza z rozhorov iných bádateľov, hľadajúc pritom analógie rôznej vypovedacej hodnoty z rôznych končín sveta. Rodové zriadenie u starých Maďarov rekonštruuje na základe rodovej štruktúry u Sikulov, o ktorých predpokladá, že pochádzajú z maďarských kmeňov. K. Mesterházy na základe územného rozmiestnenia rozetovitých koňských postrojov a dvojitých záveskov, vyskytujúcich sa vo všetkých troch skupinách pohrebísk, predpokladá, že mohli patriť rodovým náčelníkom. Rozetovité postroje datované najneskôr do 60. až 70. rokov 10. stor. sa našli v 52 hrobch v rôznych častiach Maďarska a prifahlého Slovenska. Vyjadrovali spoločenské postavenie a na rozdiel od dvojitých záveskov našli sa zatiaľ len v 20. hrobch, kde vyjadrovali skôr majetkové postavenie. Tieto predmety sa našli vždy v hrobch žien. U mužov nachádzame kovania opaskov, zbrane, ktoré podľa spôsobu vyhotovenia a materiálu vyjadrovali taktiež majetkové alebo spoločenské postavenie rodových náčelníkov. I jednoduché opasky v železnom prevedení predstavovali slobodných bojovníkov. Rody boli organizované na desatinnom a stotinnom systéme, vytvárali vojenské okruhy, ktoré sa nachádzali v určených miestach. Podľa autora práve tieto okruhy vojenskej družiny boli základom neskoršej hradskej sústavy. Domáce starousadlé obyvateľstvo, podľa autora začlenené do jednotlivých rodov, rozšírilo rady sluhov a ich pracovná sila vytvárala nadhodnoty, čím sa prehĺbili majetkové rozdiely a urýchlil sa rozpad rodov. Podľa neho toto obyvateľstvo nebolo organizované v rodoch. Zabúda však na fakt, že vo vyspelých územiach, ako bolo Nitriansko a Zadunajsko, už v 9. stor. existovalo súkromné vlastníctvo pôdy, so spoločnosťou diferencovanou na vedúcu vrstvu a poddanský ľud. Rodina a veľkorodina nadobudla

hlavný význam v rozpadajúcej sa sústave rodovej spoločnosti. Jej vzťahy boli podmienené hospodárskymi pomermi. Iba početnejšia rodina dokázala vyrábať nadprodukt, a preto pri nedostatku pracovných síl prijímali medzi seba i cudzích, využívajúc pritom ich sily už na feudálnom systéme. Rodinné či veľkorodinné vzťahy pretrvávali hlavne u pospolitého ľudu, čomu nasvedčujú pozorovania na jednotlivých pohrebiskách. Vedúca, prípadne stredná vrstva, nemala záujem na udržiavaní týchto pokrvných zväzkov, pretože mala vždy k dispozícii nadprodukty vyrobené chudobnou rodinou. Rozpad rodinných zväzkov, kedy sa slobodné obyvateľstvo začleňovalo do stavu poddaných, možno pozorovať v 11.–12. stor.

V záverečnej kapitole autor zhrňa poznatky o staromaďarskej spoločnosti v čase „zabratia vlasti“, poukazuje na spoločenskú diferenciaciu už v oblastiach Levédie, Etekköze, kde rodová spoločnosť bola vybudovaná na vyspelom systéme podobne ako u Bešeňov. Táto spoločnosť, ktorá stála pred vznikom štátnosti, centralizačné úsilie síce príchodom do Karpatskej kotliny na krátky čas pozastavila, avšak až dynastii Arpádovcov sa to podarilo uskutočniť. Postupne vyvlastňovali majetky rodov, ktorým ponechávali iba jednu tretinu. Tí rodoví predstavitelia, ktorí sa podrobili, dosiahli vysokých postavení i v nových feudálnych podmienkach. Kniežacia, kráľovská moc sa opierala o služobnícku organizáciu, dvory a hradskú sústavu. Autor sa podrobne zaoberá touto problematikou ako i vznikom triednych vzťahov feudálneho Uhorska. Tieto poznatky dokladá archeologickými pamiatkami z pohrebísk a sídlisk z 10.–11. stor., taktiež písomnými prameňmi.

Práca K. Mesterházyho má značný význam pri interpretácii sídlisk a pohrebísk v Karpatskej kotline z 10.–11. stor. Pre lepší prehľad chýbajú mapky územného rozšírenia sídlisk a pohrebísk z určitých časových úsekov 10.–11. stor. Práca obsahuje mnoho podnetných myšlienok a postrehov hlavne v kapitolách o maďarskej rodovej a kmeňovej spoločnosti a je doplnená podrobným prehľadom názorov. Nemožno však úplne súhlasiť s autorom hlavne v základovej otázke, týkajúcej sa vyspelého poľnohospodárstva starých Maďarov v čase „zabratia vlasti“. I keď v práci využíva poznatky iných vedných disciplín – hlavne v zložitom hľadaní analógií vo východných oblastiach, vyhýba sa poznatkom porovnávacej jazykovedy (snáď kvôli slovanskému názvosloviu?), ktoré by značne pomohli pri objasňovaní základných problémov, týkajúcich sa procesu vytvárania stredovekého uhorského štátu.

EVA BUČÍKOVÁ